

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-2-2>

УДК 339.13:332.122(477)

JEL R19

В. В. Борщевський

доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник

відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних

досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України», м. Львів

e-mail: borshchevsky@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1868-4434>

ТОРГОВЕЛЬНА СФЕРА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПОТЕНЦІАЛ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ДЕТИНІЗАЦІЇ

Досліджено передумови, чинники та особливості деструктивного впливу тіньової економіки на ефективність використання потенціалу торгівлі в соціально-економічному розвитку регіонів України. Показано основні негативні наслідки від поширення тіньових операцій в оптовій та роздрібній торгівлі для економічного зростання регіонів нашої держави. Доведено, що тінізація торговельної сфери знижує ефективність використання потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів України у трьох основних напрямках: фінансовому – зниження податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів; соціальному – зростання безробіття та ілєгальної зайнятості, а відтак зниження рівня соціального захисту населення; бізнесовому – зниження вартості активів торговельних підприємств. Обґрунтовано пропозиції щодо пріоритетних напрямів детинізації торговельної сфери з метою підвищення ефективності використання її потенціалу в соціально-економічному розвитку регіонів України, а саме: унормування статусу фізичної особи-підприємця у торговельній сфері; модернізація інфраструктури оптової та роздрібної торгівлі; створення належних умов для поширення електронної комерції та безготівкових розрахунків за придбані товари.

Ключові слова: торговельна сфера, торговельні операції, оптова торгівля, роздрібна торгівля, тіньова економіка, детинізація, соціально-економічний потенціал, регіони України.

Borshchevskyy V. TRADE SPHERE IN THE SOCIO-ECONOMIC GROWTH OF UKRAINIAN REGIONS: DEVELOPMENT CAPACITY IN CONDITIONS OF DE-SHADOWING

The influence of the shadow economy on the development of trade in the regions of Ukraine is investigated. The factors that reduce the utilization efficiency of trade capacity in the socio-economic development of Ukrainian regions are identified. The principal factors of expansion of the shadow economy in the trade sphere of Ukrainian regions are outlined. These include substantial fiscal burden on business, presence of regulatory problems, high level of markets monopolization, weak economic growth, population poverty, poor competences of local governments. The main negative consequences of shadow trade for the economy of numerous regions of Ukraine are considered, in particular the reduced innovative capacity of economic development, spread of corruption, deformation of business culture, decrease of goods quality and consumers' safety, distortion of market information, impossibility of timely and adequate activity from public administration and local governments. Three probable effects from reducing the efficiency of utilization of the capacity of socio-economic development in Ukrainian regions because of shadowing in the trade sphere are described, namely the financial losses of state and local budgets caused by the decrease of tax payments, growing unemployment and illegal labor, and the shortage of business profits due to worsening investment climate and declining value of assets of trading companies. Proposals for prospective directions of the de-shadowing of the trade sphere are substantiated. Mechanisms for increasing the efficiency of utilization of trade capacity in the socio-economic development of Ukrainian regions are outlined. The priority means of solving existing problems include normalization of the status of an individual entrepreneur in the trade sphere; modernization of wholesale and retail trade infrastructure; creating the right conditions for the spread of e-commerce and non-cash payments for purchased goods.

Keywords: trade sphere, trade operations, wholesale trade, retail trade, shadow economy, de-shadowing, socio-economic potential, regions of Ukraine.

Постановка проблеми. Постіндустріальна цивілізація нерозривно пов'язана з активним розвитком сфери послуг, зокрема торговельних. Насамперед мова йде про сучасний світ, у якому міжнародна торгівля відіграє дедалі вагомішу роль, особливо для країн з відкритою економікою. Це стосується також України, особливо зважаючи на тенденцію до все глибшої інтеграції нашої держави в систему міжнародних торговельних відносин.

Водночас значний потенціал розвитку вітчизняної торгівлі обмежується високим рівнем її тінізації. Як наслідок, відбувається зниження впливу цього виду

економічної діяльності на розвиток держави та її регіонів.

Таким чином, одним з пріоритетних напрямів економічних досліджень, спрямованих на виявлення потенціалу розвитку вітчизняної економіки на загальнодержавному та регіональному рівнях, а також на підвищення ефективності її функціонування, є аналіз характерних особливостей поширення тіньових операцій у торговельній сфері та розроблення пропозицій щодо її детинізації задля нарощування потенціалу соціально-економічного зростання регіонів України.

Аналіз останніх досліджень. Вирішенню проблем, пов'язаних із функціонуванням торговельної сфери України та її регіонів, зокрема в контексті детінізації торговельних операцій як чинника нарощування потенціалу-соціально-економічного розвитку на загальнодержавному та регіональному рівнях, присвячені численні публікації українських науковців. Так, роль торгівлі в економічному розвитку України та її регіонів досліджували В. Алопій, Н. Возіянова, В. Гросул, Т. Кузькіна, І. Лазебна, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, А. Мокій, А. Носуліч, І. Сотник, О. Трубей, О. Шевченко, В. Шевчук та інші науковці.

Різним аспектам детінізації торговельної сфери України присвячені наукові праці Р. Августина, А. Архіпова, І. Бураковського, А. Зубрицького, І. Єлесеєвої, Г. Осадчої, Ю. Пічугіна, В. Ретунських, Н. Різник, Б. Рябушкіна, О. Рубцова, Д. Серебрянського, М. Флейчук, Т. Цвігун, А. Яковлева та ін.

Водночас дослідженню можливого впливу тінювих операцій на потенціал розвитку торгівлі в контексті соціально-економічного зростання українських регіонів до цього часу приділялося недостатньо уваги.

Мета статті – виявити особливості формування та поширення тінювої економіки у торговельній сфері України, зокрема на регіональному рівні, а також запропонувати засоби детінізації торговельних операцій задля нарощування потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів.

Основні результати дослідження. Економічний розвиток більшості регіонів нашої держави визначається наявним потенціалом та ефективністю функціонування торговельної сфери. Своєю чергою, вплив оптової та роздрібною торгівлі на соціально-економічний розвиток регіонів зумовлюється характером торговельних операцій та їх прозорістю і легальністю. Адже чим вищою є частка тінювої економіки у торгівлі, тим менше легальних фінансових ресурсів обертається в межах регіональних товарних ринків і, як наслідок, тим нижчим є рівень податкових надходжень до бюджетів різних рівнів. Крім того, тінюві операції в оптовій та роздрібною торгівлі зазвичай супроводжуються порушенням правил здорової конкуренції та вимиванням інвестиційних ресурсів з економіки, а відтак зниженням її інноваційного потенціалу. Крім того, через тінювий сегмент на регіональних ринках може поширюватись контрафактна продукція, включно з відвертим фальсифікатом, небезпечним для життя та здоров'я людей.

Наприклад, З. Варналій до основних негативних наслідків поширення тінювих операцій відносить: 1) втрату податкових надходжень; 2) викривлення інформації про реальний стан економічних процесів, що зумовлює недовіру управлінських рішень; 3) скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів через ускладнення відкритого витрачання тінювими структурами прихованих від оподаткування доходів та їх відтік за кордон; 4) зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів і гальмування процесів фінансового оздоровлення бізнесу [2, с. 371].

Т. Мельник і Т. Вишинська наголошують на тому, що тінюва економіка деформує всі сфери економічних відносин. Зменшення податкової бази призводить до перерозподілу фіскального навантаження на

господарюючих суб'єктів і зменшення конкурентоспроможності підприємств, задіяних у легальній економічній діяльності. Деформується бюджетна система, погіршуються умови розвитку соціальної сфери, зростає диференціація в життєвому рівні. Надмірне збільшення тінювого сектору негативно впливає на макроекономічну політику держави, спричиняє серйозні похибки під час визначення стану економіки, що призводить до збільшення кількості помилок у макроекономічному регулюванні через відсутність достовірних даних про масштаби, структуру та динаміку тінювої економіки. У результаті зменшується керованість економікою [7, с. 102-103].

На думку Я. Гончарука та М. Флейчук, до вкрай негативних наслідків корупції у всіх типах економічних систем відносяться: 1) спотворення цінової кон'юнктури, що впливає на якість рішень, які приймаються інвесторами та суб'єктами господарювання; 2) непрозорий перерозподіл ресурсів і національного багатства на користь заможних громадян; 3) руйнування демократичних процесів; 4) підвищення рівня фінансових і комерційних ризиків, які визначають схильність суб'єктів фінансових ринків до інвестицій; 5) зниження моральних та етичних стандартів суспільства [3, с. 18].

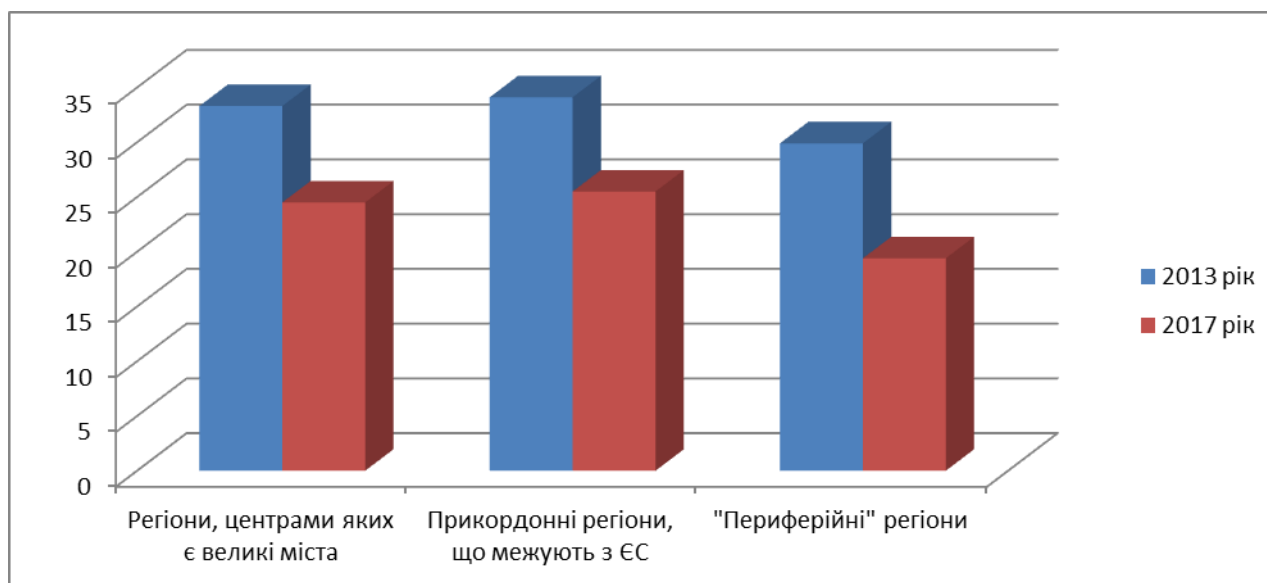
Варто також відзначити, що негативні наслідки тінізації торговельної сфери по-різному виявляють себе в розрізі окремих регіонів та їх типів. Так, у прикордонних областях України, особливо в тих, які межують з країнами-членами ЄС, одним з основних чинників тінізації торгівлі є контрабанда. Її значні масштаби породжують деформацію конкурентних відносин і ділової етики, проектує у специфічний характер функціонування більшості товарних ринків. У багатьох прикордонних районах навіть формуються цілі династії «човникових торгівців», основним «фахом» яких є перевезення товарів через кордон у напівлегальному режимі. Прибутковість такого «бізнесу» часто витісняє всі інші види економічної діяльності, породжуючи тим самим доволі характерну «культуру підприємництва», а також своєрідну модель соціально-економічного розвитку регіону. Натомість довкола великих міст, а відтак і в межах регіонів, центрами яких вони є, найбільш поширеними формами тінізації торговельної сфери є реалізація контрафактної продукції та ухиляння від сплати податків через різні схеми «оптимізації» торгівлі, зокрема диверсифікації збуту за допомогою фізичних осіб-підприємців. У цьому разі на перший план виходять такі негативні наслідки тінізації торговельних операцій, як викривлення ринкової інформації та непрозорість обігу товарів, а також зменшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

Загалом, як показує досвід України, більш загрозовим з погляду ефективності використання потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів є другий тип тінізації торговельних операцій. Адже, по-перше, він безпосередньо відображається на фінансових надходженнях до місцевих бюджетів, а відтак і на можливостях реалізації місцевих інфраструктурних та інших розвиткових проєктів. По-

друге, такий тип тінзації поширений насамперед у великих містах, де торгівля розвинута особливо добре.

Аналізуючи показники тінзації регіональних ринків оптової та роздрібною торгівлі в Україні, можна дійти висновку, що саме у прикордонних регіонах і в

регіонах, центрами яких є найбільші міста, спостерігається найвища частка тіншових операцій у торговельній сфері (рис. 1).

Рис. 1. Середня частка тіншової економіки в торговельній сфері різних груп регіонів України

Джерело: власні розрахунки автора за методом збитковості підприємств на основі даних статистичних відомств відповідних регіонів.

Так, у першій групі регіонів (локалізованих навколо великих міст), до яких нами було віднесено Дніпропетровську, Київську, Львівську, Одеську та Харківську області, а також місто Київ, спостерігається на 1,4-1,5% вищий рівень тінзації торгівлі за середній показник по Україні (33,3% у 2013 р. і 24,5% у 2017 р. на тлі середньоукраїнських 31,9% і 23,0% відповідно).

Друга група регіонів (прикордонні області, що межують з ЄС, а саме: Волинська, Закарпатська, Львівська, Одеська та Чернівецька області) відзначається найвищим рівнем тіншових операцій у торгівлі. Зокрема, у 2013 р. у цих регіонах частка тіншової економіки в торгівлі в середньому становила 34,1%, а у 2017 р. – 25,5%, що відповідно на 2,2% та 2,5% вище за середній показник по Україні.

Натомість третя група регіонів, які характеризуються віддаленістю від великих міських агломерацій і кордону (до них було віднесено Івано-Франківську, Кіровоградську, Тернопільську, Хмельницьку і Черкаську області), мали найнижчі показники тінзації торгівлі (29,9% у 2013 р. і 19,4% у 2017 р., або на 2% і 3,6% менше, ніж у середньому для всіх регіонів України).

Таким чином, можна констатувати, що просторова локалізація регіону, зокрема його наближеність до кордону та наявність великих міст, є вагомими чинниками поширення тіншової економіки в торговельній сфері. До інших чинників тінзації торгівлі на регіональному рівні можна також віднести: велику частку фізичних осіб-підприємців і невеликих торговельних підприємств, які збувають товари переважно за готівку; корупцію в органах місцевого самоврядування та в контролюючих інстанціях, що спричиняє зниження ефективності

виконання ними своїх обов'язків; інституційну неспроможність та організаційну пасивність органів місцевого самоврядування щодо запобігання тінзації оптової та роздрібною торгівлі на локальному й регіональному рівнях; неперебірливість споживачів та їх готовність купувати контрафактну продукцію та контрабандні товари за нижчими цінами; високий рівень фіскального навантаження на господарюючих суб'єктів; значні трансакційні витрати в оптовій та роздрібній торгівлі.

До вагомих причин поширення тіншової економіки в торговельній сфері більшості регіонів України слід також віднести загальну бідність населення та низькі темпи економічного розвитку. Адже добробут споживачів безпосередньо пов'язаний з їх схильністю купувати якісну продукцію в легальних дистрибуторів, здатних забезпечити належний сервіс і безготівковий розрахунок. Водночас фінансова стабільність підприємств оптової та роздрібною торгівлі значною мірою знижує їх прагнення працювати у «сірому» сегменті економіки та вдаватися до різних сумнівних схем оптимізації податків.

Так, на думку Б. Данилишина, основними чинниками формування тіншової економіки, є слабке або відсутнє економічне зростання і наявність податкових бар'єрів. Зокрема, він зазначає, що в разі забезпечення стабільних темпів економічного зростання рівень тіншової економіки в Україні буде поступово знижуватися. Але для цього потрібно забезпечити збільшення виробництва продукції з високою доданою вартістю, високотехнологічних та інноваційних товарів [4].

О. Куц вказує на те, що вагому роль у тінзації вітчизняної економіки відіграють монополії та

олігополії, які за допомогою політичного лобізму створюють для себе особливі умови ведення бізнесу і спотворюють природні правила ринкової гри. Завдяки цьому перемагає не той, хто конкурентоспроможний, а той, хто зміг вибити бюджетні дотації або «вікна» на митниці. Отже, виграти конкурентну боротьбу в такого токсичного монопольного сектору економіки майже неможливо. Тому підприємці змушені переходити в тінь і тим самим зберігати мінімальну конкурентоспроможність. Як наслідок, монопольний тиск на тих, хто залишився в легальному конкурентному сегменті, знову зростає, і нові підприємства перемелюються на «тіньовий» фарш. У такий спосіб тіньова економіка відіграє роль буфера, за допомогою якого скидається надмірний фіскальний і регулятивний тиск в економічній системі. Одночасно вона є запобіжником від соціальних вибухів під час криз, позаяк дозволяє працевлаштувати мільйони людей, «забутих» державою і викинутих з легального ринку праці [5].

У торговельній сфері описаний антиконкурентний механізм тінзації підсилюється зрощуванням монополій, які працюють в легальному сегменті, з дрібними підприємцями, вимушеними ховатися «в тіні». Передусім ідеться про добре налагоджений механізм оптимізації податків великими торговельними мережами за допомогою інституту фізичних осіб-підприємців.

С. Следзь акцентує увагу на зловживанні великого бізнесу «спроценкою», яка дає змогу уникати податку на прибуток і ПДВ, а також звітності щодо того скільки й кому продали, а головне – де взяли. Така схема, коли торговельний бізнес робиться на окремі незалежні пікселі (ФОП), що насправді працюють на єдину мережу, дуже приваблива для ухиляння від сплати податків. Адже не потрібно офіційно наймати працівників, сплачувати всі податки, а можна просто зареєструвати своїх співробітників підприємцями і від їх імені торгувати товарами за готівку без жодного податкового обліку [10].

Як уже зазначалося, описані та інші моделі тінзації оптової та роздрібної торгівлі суттєво знижують ефективність використання наявного потенціалу торговельної сфери в соціально-економічному розвитку України та її регіонів.

Проаналізувавши потенціал оптової та роздрібної торгівлі в економіці нашої держави та її регіонів, розуміємо, що тінзація торговельної сфери здатна серйозно знизити як загальний рівень, так і ефективність використання цього потенціалу.

Наприклад, у 2017 р. в різних регіонах нашої держави у торгівлі було зайнято від 16 до 26% населення (в місті Києві – 27,5%). Одночасно торговельна сфера забезпечувала пересічно 16,3% валової доданої вартості регіонів (у Києві – 30,3%) та 13,2% загального регіонального випуску продукції (у Києві – 27,4%). Тут концентрувалося в середньому 7,5% капітальних інвестицій нашої держави та її регіонів, а також відзначався вищий пересічний рівень середньомісячної зарплати штатних працівників та частки прибуткових підприємств (табл. 1).

Водночас фінансовий результат до оподаткування підприємств у торгівлі для більшості українських

регіонів виявився гіршим, ніж у середньому для всіх видів економічної діяльності у відповідному регіоні. Значною мірою це зумовлено саме поширеністю тіньових операцій у торговельній сфері, частка яких у 2017 р. в середньому по Україні склала 23%, коливаючись від 18,8% в Івано-Франківській області до 29,7% у Чернівецькій.

Зважаючи на зазначене, можна констатувати, що тінзація торговельної сфери в окремих регіонах нашої держави спричиняє суттєве заниження показників валової доданої вартості та загального випуску продукції, а також зайнятості населення та капітальних інвестицій. Наприклад, у місті Києві, Волинській, Рівненській, Сумській, Харківській і Чернівецькій областях, де коефіцієнт тіньової економіки в торгівлі є найвищим, коливаючись у межах 26-30%, детінізація торговельної сфери може забезпечити від 5 до 15% приросту валової доданої вартості та валового випуску продукції, а також чисельності офіційно зайнятого населення. Можна також припустити, що детінізація оптової та роздрібної торгівлі в більшості регіонів нашої держави здатна позитивно вплинути і на зростання середньомісячної зарплати. А це означає збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів від ПДФО, ПДВ, податку на прибуток, єдиного податку тощо.

Наприклад, за даними 2017 р. в Рівненській області детінізація торговельної сфери могла би збільшити легальну зайнятість більш ніж на четвертину (на 31 тис осіб, або на 6,8% в регіоні загалом). За середньої зарплати в торгівлі 4479 грн, яка мала місце в регіоні у 2017 р., це означало б додатково виплачених працівникам майже 140 млн грн, з яких було би сплачено 25 млн грн ПДФО (або майже 20 млн грн ПДФО, які б могли додатково надійти у місцеві бюджети в межах області). Аналогічні розрахунки показують, що детінізація торговельної сфери могла би збільшити надходження до місцевих бюджетів Волинської, Закарпатської та Чернівецької областей на приблизно 15 млн грн на рік для кожної з них.

Крім того, значні суми від детінізації торговельної сфери можна було би залучити до державного бюджету від сплати ПДВ і податку на прибуток, а також від збільшення надходжень від ЄСВ, що сприяло би скороченню дефіциту Пенсійного фонду України.

Дослідники також вказують на ще один вагомий чинник зниження потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів під впливом тінзації торговельної сфери. Мається на увазі неможливість капіталізувати бізнес, який ґрунтується на використанні тіньових схем, що призводить до блокування мультиплікатора вартості активів (у легальній економіці такий мультиплікатор подекуди сягає до 10 разів). Так, через високий рівень тінзації торговельної сфери в Україні практично унеможлиблюється мультиплікування капіталу підприємств оптової та роздрібної торгівлі. Адже багато з них – це лише набір сумнівних договорів оренди і фізичних осіб-підприємців. Під такий бізнес не можна залучати серйозних інвестицій, а тому його не вдасться продати з мультиплікатором хоча б 1:5 [5].

Таблиця 1

Торговельна сфера у формуванні потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів України

Регіон (область)	Коефіцієнт тіньової економіки в торгівлі, %	Частка торгівлі у валовій доданій вартості регіону	Частка торгівлі у випуску продукції регіону	Частка торгівлі у капітальних інвестиціях регіону	Частка торгівлі у зайнятості населення регіону	Співвідношення показників у торговельній сфері регіону та в регіоні загалом		
						Середньомісячна зарплата штатних працівників	Частка прибуткових підприємств	Фінансовий результат до оподаткування
Вінницька	22,6	8,9	6,2	4,7	18,9	0,93	1,001	0,06
Волинська	27,5	25,5	21,1	8,4	23,8	0,80	0,997	0,09
Дніпропетровська	24,6	11,4	8,5	6,0	24,5	0,89	1,031	0,11
Донецька	19,0	8,0	5,2	2,3	21,0	1,31	1,056	7,16
Житомирська	22,9	10,7	8,7	4,6	24,5	0,95	1,083	0,16
Закарпатська	24,2	12,4	10,6	3,3	17,3	0,83	0,996	5,62
Запорізька	20,0	10,7	6,8	2,1	21,0	0,78	1,031	0,02
Івано-Франківська	18,8	11,6	8,5	2,1	19,0	0,81	1,029	3,85
Київська	20,8	16,3	13,1	15,3	21,6	1,27	1,050	0,08
Кіровоградська	20,1	10,4	8,4	4,3	16,2	0,89	0,991	0,39
Луганська	19,4	6,7	5,3	1,9	24,0	0,67	1,022	138,1
Львівська	23,6	15,5	12,8	7,1	18,3	0,88	1,060	0,46
Миколаївська	23,5	12,5	10,3	26,6	19,0	0,98	0,978	0,11
Одеська	22,5	14,6	11,4	6,2	23,6	0,78	1,025	0,22
Полтавська	23,5	6,9	5,4	2,0	20,9	0,84	1,021	0,02
Рівненська	26,6	11,6	9,1	6,0	25,7	0,74	1,052	0,39
Сумська	26,6	9,7	8,2	4,0	20,0	0,80	1,010	0,07
Тернопільська	19,4	10,6	8,5	3,2	18,5	1,07	1,047	27,87
Харківська	26,2	11,7	9,3	5,0	24,2	0,76	1,054	0,14
Херсонська	22,1	10,5	9,7	2,5	21,5	1,09	1,016	0,08
Хмельницька	18,9	10,3	8,5	3,2	22,1	1,04	1,057	0,08
Черкаська	19,8	13,9	9,9	4,1	17,8	0,83	1,032	0,04
Чернівецька	29,7	13,1	12,6	3,7	18,5	0,90	1,006	2,84
Чернігівська	23,2	8,8	7,3	3,8	21,6	0,85	1,043	0,05
місто Київ	29,4	30,3	27,4	9,8	27,5	1,08	1,060	0,16
<i>Україна</i>	<i>23,0</i>	<i>16,3</i>	<i>13,2</i>	<i>7,5</i>	<i>21,8</i>	<i>1,07</i>	<i>1,033</i>	<i>0,14</i>

Джерело: розраховано за даними статистичних відомств відповідних регіонів, а також [1, с. 61, 80, 104, 110, 134]; [8, с. 347-349]; [9, с. 112-114].

Зважаючи на зазначене, одним з пріоритетів детінізації торгівлі та підвищення на цій основі ефективності використання потенціалу торговельної сфери в економічному розвитку регіонів України є впровадження сучасних інструментів запобігання ухилянню торговельних мереж від сплати податків і митних платежів за допомогою «дроблення бізнесу».

Для цього слід здійснити низку законодавчих змін, спрямованих на наближення інституту ФОП до тієї економічної сутності, яка покладається на нього в усюому цивілізованому світі. Адже за своєю природою ФОП є не стільки податковим агентом, скільки самозайнятою особою, яка сприяє зниженню рівня безробіття та соціального навантаження на бюджети різних рівнів, а також дає імпульс для розвитку підприємництва. Це означає, що ФОП має бути заборонено працювати на великих торговельних майданчиках під егідою потужних торговельних мереж або супермаркетів. Крім того, слід суттєво обмежити можливість їх участі в експортно-імпорتنних операціях. І, безумовно, все це має підкріплюватися адекватною системою державного контролю та моніторингу їх діяльності.

Ще одним напрямом детінізації торговельної сфери на регіональному та місцевому рівнях має стати ліквідація «стихійної» торгівлі на основі створення організаційних передумов для об'єднання великої кількості наявних нині пунктів дрібно-роздрібної торговельної мережі (несанкціоновані

ринки, підземні переходи тощо) в єдиний торговельно-сервісний центр комплексного обслуговування клієнтів. Передусім це стосується технічного переоснащення і технологічної модернізації функціонуючих ринків. Водночас доцільно здійснити упорядкування і ліквідацію стихійних ринків з перетворенням їх на організовані мініринки (торговельні зони, торговельні майданчики, ринки з укороченими термінами роботи – «ранкові», «вечірні» ринки тощо) [6].

І звичайно ж, детінізація торговельної сфери, спрямована на підвищення ефективності використання потенціалу цієї сфери в соціально-економічному розвитку регіонів України, неможлива без популяризації та інституціоналізації електронної комерції та безготівкових розрахунків за прикладом цивілізованих держав світу, зокрема країн-членів ЄС.

Висновки. Сьогодні в Україні потенціал торговельної сфери в соціально-економічному розвитку регіонів не використовується повністю, що значною мірою зумовлено поширеністю тіньових операцій в оптовій і роздрібній торгівлі. Як наслідок, державний та місцеві бюджети втрачають значні суми податкових надходжень, велика кількість трудових ресурсів виявляється працевлаштованою неофіційно, що тягне за собою збільшення соціальних виплат і зниження рівня соціального захисту населення, а торговельний бізнес стикається з недонадходженням інвестицій і недооцінкою власних активів.

Найбільшого поширення ці проблеми набувають у прикордонних регіонах нашої держави та регіонах, центрами яких є великі міста.

Для подолання такої ситуації та викорінення тінювих схем, які знижують ефективність використання потенціалу торгівлі в соціально-економічному розвитку регіонів України, насамперед доцільно унормувати механізм використання інституту фізичних осіб-підприємців у торговельній сфері, а також забезпечити модернізацію її інфраструктури, що дозволить витіснити стихійну торгівлю та створити належні умови для поширення електронної комерції та безготівкових розрахунків за придбані товари.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть стосуватися розроблення алгоритму та окреслення механізмів детінізації регіональних ринків оптової та роздрібною торгівлі на основі впровадження елементів електронної комерції та інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. *Валовий регіональний продукт у 2017 році*: стат. зб. К.: Державна служба статистики України, 2019. 158 с.
2. Варналії З. Тінюва економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. К.: НІСД, 2006. 576 с.
3. Гончарук Я., Флейчук М. Вплив тінювого сектора та корупції на економічні системи. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 2. С. 7-22.
4. Данилишин Б. Сектор «тіні». *День*: сайт. 20.06.2019. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/sektor-tini>
5. Куш О. Тінюва економіка в Україні: як нас вводять в оману. *112.ua*: сайт. 20.06.2019. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/tinova-ekonomika-v-ukraini-yak-nas-vvodiat-v-omanu-496706.html>
6. Лазебна І. Основні напрямки вдосконалення державного регулювання оптової та роздрібною торгівлі. *ScientificWorld*: сайт. 2013. URL: <https://translate.google.com/translate?hl=en&sl=uk&u=https://www.sworld.com.ua/konfer31/799.pdf&prev=search>
7. Мельник Т., Вишинська Т. Протидія тінізації у зовнішньоекономічному секторі України. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5(143). С. 95-107.
8. *Регіони України 2014*: стат. зб. Ч. II. К.: Державна служба статистики України, 2014. 732 с.
9. *Регіони України 2019*: стат. зб. Ч. II. К.: Державна служба статистики України, 2019. 656 с.
10. Следзь С. Дроблення бізнесу на пікселі. *ZN,UA*: сайт. 26.02.2020. URL: https://dt.ua/business/droblennya-biznesu-na-pikseli-339815_.html

References

1. *Valovyy rehional'nyy produkt u 2017 rotsi [Gross regional product in 2017]*: Statistical publication (2019). K.: State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
  2. Varnaliy, Z. (2006). *Tin'ova ekonomika: sutnist', osoblyvosti ta shlyakhy lehalizatsiyi [The shadow economy: the essence, features and ways of legalization]*. K.: National Institute for Strategic Studies. [in Ukrainian].
  3. Honcharuk, Ya., & Fleychuk, M. (2009). Vplyv tin'ovoho sektora ta koruptsiyi na ekonomichni systemy [Impact of the shadow sector and corruption on economic systems]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economy and forecasting*, 2, 7-22. [in Ukrainian].
  4. Danylyshyn, B. (2019, Jun 20). Sektor «tini» [Shadows sector]. *Day*: Website. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/sektor-tini> [in Ukrainian].
  5. Kushch, O. (2019, Jun 20). Tin'ova ekonomika v Ukraini: yak nas vvodyat' v omanu [The shadow economy in Ukraine: how we are misled]. *112.ua*: Website. Retrieved from <https://ua.112.ua/mnenie/tinova-ekonomika-v-ukraini-yak-nas-vvodiat-v-omanu-496706.html> [in Ukrainian].
  6. Lazebna, I. (2013). Osnovni napryamky vdoskonalennya derzhavnoho rehulyuvannya optovoyi ta rozdribnoyi torhivli [The main directions of improvement of the state regulation of wholesale and retail trade]. *ScientificWorld*: Website. Retrieved from <https://translate.google.com/translate?hl=en&sl=uk&u=https://www.sworld.com.ua/konfer31/799.pdf&prev=search> [in Ukrainian].
  7. Melnyk, T., & Vyshynska, T. (2013). Protydiya tinizatsiyi u zovnishn'oeekonomichnomu sektori Ukrayiny [Counteracting shadowing in Ukraine's foreign economic sector]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 5(143), 95-107. [in Ukrainian].
  8. *Rehiony Ukrainy 2014 [Regions of Ukraine 2014]*: Statistical publication (2014). Part 2. K.: State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
  9. *Rehiony Ukrainy 2019 [Regions of Ukraine 2019]*: Statistical publication (2019). Part 2. K.: State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
  10. Sledz, S. (2020, Feb 26). Droblennya biznesu na pikseli [Splitting a business into pixels]. *ZN,UA*: Website. Retrieved from https://dt.ua/business/droblennya-biznesu-na-pikseli-339815_.html [in Ukrainian].
- Стаття написана в межах виконання наукової теми «Детінізація та використання потенціалу сектору комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічного зростання регіонів України».

Надійшло 05.05.2020 р.